

AKŞEMSEDDİN: BİZANS'IN SON ZAMANLARINDA YAŞAMIŞ BİR TÜRK VELİ*

Hans Joachim KISSLING

Çeviri: Ramazan EKİNCİ**

Sultan II. Mehmed'in, Hıristiyanlık için ne kadar yıkıcı ise İslâm dünyası için bir o kadar yüceltici olan İstanbul'u fethinde, daha çok Akşemseddin adıyla ma'rûf derviş, Şeyh Şemsü'l-mille ve'd-dîn çok önemli bir rol oynamıştır. İstanbul'un semtlerinden; Aziz Mamas Kilisesi'nin eski yerinin karşısında bulunan yeşil mahalle (Kosmidion) ve kendi adı Eyyûb ile birleştirilerek ismi değiştirilen Eyüp hakkında, Kantakuzenos şunları söyler: "Ruhları kutsamak ve onları Tanrı ile barıştırmak için göz kamaştırıcı bir yer."¹ İstanbul için verilen mücadele esnasında Akşemseddin, Hz. Peygamber'in sancaktarı olan ve 678 yılındaki İstanbul kuşatmasında vefat eden Araplardan Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrini, firâseti vasıtasıyla keşfetmiştir.² Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar Türk sultanları, buraya sonraki zamanlarda yapılan camide, Mevlevî tarikatının şeyhi elinden kılıç kuşanırdı ve bu mekân kutsal kabul edilirdi. İnançsızlar için burası, fazla yararlı görülmemiş ve ziyaret edilmemiştir.

* Aq Sems Ed-Din – Ein Türkischer Heiliger Aus Der Endzeit Von Byzans, *Dissertationes Orientales et Balcanicae Collectae, I, Das Derwischthum*, München 1986, s. 87-98.

** Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ H. Barth'dan iktibas edilmiştir. H. Barth, *Konstantinopel*, Leipzig 1911, s.158.

² Abû Ejjûb Ansârî hakkında bkz. *İslâm Ansiklopedisi I*.

Önemli Türk velî ve sûfiler hakkındaki bilgiler Türkçe kaynaklarda, bir hayli dağınık vaziyette bulunmakta olup çok zor tespit edilebilmektedir. Şu ana kadar ki araştırmalarda, bu şeyhin hayat hikâyesini ve tesirlerinin sınırlarını³ belirlemede güçlük çekmekteyiz. Aslında sadece İstanbul kuşatması sırasındaki faaliyeti ve Sultan II. Mehmed'in sözde rüya tabircisi olduğu haricinde hayatına dair malumât bulunmamaktadır. Burada Türk velîlerin biyografileri hususunda eksikliği hissedilen bir boşluğu, en azından geçici olarak gidermek için Akşemseddin'in hâl tercümesiyle ilgili kaynakları toplamayı ve böylece onun hayat şartlarını yeniden kurmayı deniyorum.⁴ Her şeyden evvel bunu, bana mümkün kılan Türk sahaflardan Raif Yelkenci'nin dostâne tavırlarıdır. Nâdir eserlerden olan ve Emir Hüseyin tarafından kaleme alınan *Akşemseddin Menâkıbnâme'si*'ni⁵ temin etmesinden dolayı, kendisine burada en kalbî şükranlarımı sunmak istiyorum.

Akşemseddin'in doğum yeri ve tarihi tam olarak belli olmamakla bir-

³ Bu hususta bkz. Türkçe olmayan kaynaklardan en ayrıntılı olan J.W. Gibb'in *Osmanlı Şiir Tarihi II*, Londra 1902, s.138 ve devamı.

- Yine bkz. "Akşemseddin", *İslâm Ansiklopedisi I*.

- İleride bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri I*, İstanbul 1333, s.12 ve devamı.

- Bir başka ana kaynak ise Taşköprizâde'nin *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*'sidir. Buraya, O. Rescher'in tercümesinden iktibas edilmiştir. *Taşköprizâde'nin eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye'si*, İstanbul-Galata 1927, s.145 ve devamı.

- İlk olarak kısa süre evvel Prof. Babinger'in dostça uyarısıyla haberdar olduğum A.S. Ünver'in makalesi *Türk Halk Menakıbına Göre Akşemseddin ve İstanbul*, kitabı *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları I*, (İstanbul 1947- kitap kapağında 1948), s.127 ve devamında içeriğini parafe ettiği İstanbul'daki Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi 808 numarada kayıtlı *Akşemseddin Menâkıbnâme'si*, tarafımızca kullanılan eserdir ki bunun müellifi, yanlış okuma yahut yazma sonucu Emir Hüseyin yerine Hüseyin Enis şeklinde bildirilmiştir. A. S. Ünver neşriyle farklı amaçlar güderken ben, en azından bu sûfinin kerametleri, hikmetli sözleri vb. birçok veriden yola çıkarak onun hayat hikâyesini işlenebilir hale getirmeye teşebbüs ettim. Onun çalışması benim makalemi gereksiz kılmaz. Yine A.S. Ünver'in adı geçen eserinde s. 127'deki dipnotta zikrettiği, K. İ. Gürkan'ın Akşemseddin hakkında, Tıp Yolu Dergisi'nin 1944 senesi yılbaşı sayısında yayınlanan makalesine maalesef ulaşamadım.

⁴ **Çeviren notu:** Yazar, "hayat şartlarını yeniden kurmayı deniyorum." cümlesinden sonra Akşemseddin'in biyografisinden bahsederken tümcelerini görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesiyle kurmuştur. Makale boyunca yazarın bu husustaki kullanımlarına sadık kalınmıştır. Ayrıca metinde bulunan tüm hicrî tarihler ve bunların tekabül ettiği milâdî tarihler makale yazarına aittir.

⁵ Emir Hüseyin, *Menâkıb-ı Akşemseddin*, İstanbul 1301. Ben bu çalışmayı Vita(Menâkıbnâme) olarak iktibas ettim. Abdurrezzak'ın yazma halindeki *Akşemseddin Menâkıbnâme'si*'ne (karşılaştırınız, Bursalı Mehmed Tahir, age.) maalesef ulaşamadım. Emir Hüseyin Taşköprizâde'nin (16. yüzyıl) muasıdır. Bkz. ileride 69. dipnot.

likte bu hususta farklı bilgiler mevcuttur. Emir Hüseyin'in menâkıbnâmesi, bizim takvimimize göre tam olarak 20 Aralık 1389'da başlayan hicrî 792 yılını gösterir.⁶ Kaynakların çoğunluğu doğum yeri olarak Suriye'yi, daha doğrusu Damaskus'u,⁷ bir kısmı ise Amasya bölgesini, özellikle Osmancık kasabasını işaret eder.⁸ Bu görüş, müstakil bir Amasya tarihi kaleme alan Hüsameddin tarafından belirtilmiş,⁹ ayrıca menâkıbnâmede ve muhtemelen onun bilgilerinin kaynağı olan Türkçe tarih yazarı Taşköprîzâde'nin tercihinde de ortaya çıkmaktadır. Hüsameddin'in bildirdiği düşünce, temiz yürekli bir şekilde kendi bölgesine duyduğu bağlılık fikrine dayanmaktadır. Muhtemelen bunda tarikat içi siyasî düşünceler de rol oynamıştır. Çünkü Akşemseddin'in tarikat içindeki hızlı yükselişi, şüphesiz diğer dervişler arasında bir kıskançlığa sebep olduğu, ona yakınları tarafından bildirilmiştir. Akşemseddin'in babası Hamza, Suriye'de keramet sahibi bir zât olarak nam salmıştı.¹⁰ Akşemseddin yedi yaşına geldiğinde, aşağı yukarı H. 799 [15 Ekim 1396] yılı başlarında aile, Anadolu'ya Amasya yakınlarına yerleşmişti. Kendilerine en yakın yerleşim yeri olan Kavak bölgesini tercih etmişler.¹¹ Burada vefat eden Akşemseddin'in babası Hamza'nın ölüm tarihi bilinmemektedir. Menâkıbnâmede anlatıldığına göre, babası Hamza, vefatından sonra da keramet göstermeye devam etmiştir. Cenazesi defnedildikten sonra bir sırtlan, kabrini açarak onun cesedini yemek istemiş, bunun üzerine Hamza, sırtlanı boynundan yakalayarak boğmuştur. O, bu yüzden Amasya'da şu anda bile menâkıbnâmede de zikredildiği üzere "Sırtlanboğan" olarak bilinir.¹²

Bundan sonra yetim büyüyen Akşemseddin, henüz 7 yaşında iken Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyerek hâfız olmuştur.¹³ Her şeyden evvel dinî ilimlerle meşgul olarak kısa sürede Osmancık'taki medresede müderrisliğe kadar yükselmiştir.¹⁴ Bunun ne zaman vukû bulduğu hususunda elimizde ipucu bulunmamaktadır. Adı geçen velînin medresedeki dinî eğitimini en erken, müderris olarak göreve başladığı H. 814 [15 Nisan 1411] tarihinde tamamladığı düşünülebilir. Çünkü İslâm hukukuna göre medreselere, 15 yaşından kü-

⁶ *Menâkıbnâme* s. 5.

⁷ *Menâkıbnâme* s. 5; Taşköprîzâde.

⁸ Karşılaştırınız: aşağıda 13. dipnot.

⁹ Bursalı Mehmed Tahir, age'den iktibas edilmiştir.

¹⁰ *Menâkıbnâme* s. 5; Taşköprîzâde.

¹¹ *Menâkıbnâme* s. 6. Kavak, Amasya'nın güneydoğusunda Yeşilirmak'ın Herekesu ağzında az yukarısında bulunmaktadır.

¹² *Menâkıbnâme* s. 6.

¹³ *Menâkıbnâme* s. 10.

¹⁴ *Menâkıbnâme* s. 7. Osmancık Amasya'nın kuzeybatısında Kızılırmak üzerinde bulunmaktadır. Şehir çok eski zamanlardan beri dervişlerin merkezi olmuştur.

çük öğrenci kabul edilmemekte ve buradaki eğitim de en az 7 yıl sürmektedir. Bu konuda başka bir husus daha söylenebilir: Simavna kadısının oğlu Şeyb Bedreddin¹⁵ *Menâkıbnâme*'nin yazarı Halil'in¹⁶ iddia ettiği gibi¹⁷ Akşemseddin, Bedreddin ile birlikte eğitim görmüştür. Bir taraftan bahis konusu menâkıbnâmeden Bedreddin'in hayatıyla ilgili çıkarımlar, diğer taraftan Akşemseddin'le ilgili veriler, bunun olsa olsa Bedreddin'in İznik'teki 1413-1416 arasındaki sürgün yıllarında olabileceğini göstermektedir. Bu veriler, Halil'in bildirdiği gibi Akşemseddin'in zikredilen tarihlerde, henüz öğrenci olabileceği tezini doğrular ve en azından bizim tespitimizi buna yaklaştırır.

Akşemseddin, kendini mistik düşüncelere yakın hissettiği sıralarda sünnî İslâmî ilimlerin akılcılığından uzak bulunmaktaydı. Ruhî ve fikrî mânâda kendisini yetiştirecek bir mürşit bulmak maksadıyla müderris olarak görev aldı. Bu amaca ulaşma arzusuyla, doğru kişiyi bulmak için İran'a ve Maverâünnehir'e uzun yolculuklara çıkmaya teşebbüs etti.¹⁸ Küçük Asya'dan geri döndükten sonra o dönemin en muteber tarikatlarından Bayramiyye'nin kurucusu olan ve Ankara'da ikamet eden Hacı Bayrâm-ı Velî'nin¹⁹ şöhretini duymuştu. Akşemseddin, ilk önce bu meşhur sûfiye bağlanmayı kabul etmedi ve Horasan'da etkili olan Zeyneddin el-Havâfî'ye²⁰ intisap etmeye karar verdi. Ancak henüz Halep'te iken gördüğü rüya, onu geri dönmeye ve Hacı Bayram'ın müridi olmaya sevk etti.²¹

Akşemseddin'in hayatıyla ilgili kronolojik sıralamada da bazı güçlüklerle karşılaşılmaktadır. *Menâkıbnâme*, Zeyneddin el-Havâfî'nin yanına yapılan yolculuğun tarihini H.840²² [16 Temmuz 1436] olarak göstermektedir. Bu noktada söz konusu tarih bize sağlam bir ihtimali daha doğurmaktadır. Zeyneddin el-Havâfî'nin ölüm tarihi H. 2 Şevval 838'dir²³ [8 Ağustos 1434] ve Akşemseddin'in geri dönüşüne (gördüğü rüyanın mistik yorumunu gözönünde tutmaksızın) Zeyneddin'in vefat haberi de sebep olmuş olabilir.

¹⁵ Bkz. H.J. Kissling, *Simavna Kadısının Oğlu Şeyb Bedreddin Menâkıbnâmesi*, Alman Doğu Ülkeleri Derneği Dergisi 100, 1950, s. 112 ve devamı.

¹⁶ Onun hakkında bkz. H.J. Kissling, age., s. 114.

¹⁷ H.J. Kissling, age., s. 118.

¹⁸ *Menâkıbnâme* s. 7.

¹⁹ Onun hakkında bkz. Taşköprîzâde s.31; *İslâm Ansiklopedisi* II, s. v. ; *İslâm El Kitabı* s. v.; Bandırmalizâde Ahmed Münîb, *Mir'âtu't-Turûk*, Der-Saadet 1306, s. 27 ve devamı.

²⁰ Onun hakkında bkz. *İslâm Ansiklopedisi* IV s. v.; Taşköprîzâde s. 41; Bandırmalizâde Ahmed Münîb age. s.29.

²¹ *Menâkıbnâme* s. 7-8; Taşköprîzâde.

²² *Menâkıbnâme* s. 7.

²³ Yukarı bkz. 19. dipnot.

Diğer taraftan kaynaklarda çoğunlukla Hacı Bayram'ın ölüm tarihi H. 833²⁴ [30 Eylül 1429] şeklinde verilmektedir. Eğer bu doğru kabul edilirse, Akşemseddin'in Hacı Bayram'a mürit oluşu çok sürmüş olamaz. Bu ihtimal, menâkıbnâmede bildirilen H.840 tarihinin yanlış olduğunu kabul etmeye zorlamaktadır. Zira Akşemseddin'in seyahati esnasında hem Zeyneddin hem de Hacı Bayram henüz hayatta idiler. Tahminen H.830 [2 Kasım 1426] tarihinde denilebilir ki Akşemseddin'in müderrisliği birkaç yıl sürmüş ve bundan sonra bir mürşit aramak maksadıyla seyahate çıkmıştır. Ayrıca menâkıbnâmede bildirildiğine göre, Hacı Bayram'dan çok kısa sürede hilafet alması, diğer dervişler arasında liderlik hususunda kıskançlıkların zuhur etmesine sebep olmuş²⁵ ve bu durum, Hacı Bayram'ın cenaze namazını kıldırmasıyla kesinlikle saptanmıştır.²⁶ Hacı Bayrâm-ı Velî, Akşemseddin'in tarikata girişinden sonra ölüm hazırlıklarına başlamış olmalıdır.

Akşemseddin'in hayatının ilerleyen yıllarını tarihî olarak tespit etmek bir hayli karışık ve güçtür. Bu mübarek zât, pek çok kez ikamet ettiği yeri değiştirmiştir. Nerede ne kadar süre bulunduğu bilinmemektedir. Daha sonra Akşemseddin küçük bir mescit ile bir değirmen inşa ettiği ve müritlerini etrafında topladığı Beypazarı kasabasına yönelmiştir.²⁷ Buradan sonra İskilip bölgesine çekilerek Evlek köyüne yerleşmiştir.²⁸ Menâkıbnâmenin kaleme alındığı zamanda, Emir Hüseyin'in dediğine göre Akşemseddin tarafından kurulan bu köyde, onun neslinden gelen kimseler hâlâ yaşamaktaydı. Orada da pek çok öğrenci yetiştirdikten sonra kesin olarak Göynük'e yerleşti.²⁹ Menâkıbnâmede, Akşemseddin'in sadece yerleştiği yerlerle ilgili anlatılanlara ve onun yaşadığı döneme yetişenlerin bahsettiğine göre bu velî, müritlerinin isteği üzerine uzun süre burada ikamet etti. O vakitlerde gitmeyi çok arzuldığı Mekke'ye düzenlenen hac yolculuklarını beğenmiş olmalı ki yedi kez bu kutsal görevi ifa için yola çıkmış³⁰ fakat her teşebbüsü, şansız bir şekilde bazı problemlerden ötürü olumsuz neticelenmiş gibi görünmektedir. Kesin olan şu ki 1447 yılından evvel Akşemseddin, Göynük'te ikamet etmekteydi. Bunun şahitlerinden *Şeyh Bedreddin Menâkıbnâmesi* müellifi Halil, o tarihte Göynük'e

²⁴ Yukarı bkz. 18. dipnot.

²⁵ *Menâkıbnâme* s. 12.

²⁶ *Menâkıbnâme* s. 22.

²⁷ *Menâkıbnâme* s. 10. Beypazarı, Ankara'nın batısında, Aladağlar'ın güneyinde bulunmaktadır.

²⁸ *Menâkıbnâme* s. 11 İskilip, Osmancık'ın güneybatısında ve Elmalı Dağ'ın kuzeybatısında bulunmaktadır.

²⁹ *Menâkıbnâme* s. 11; Taşköprüzâde. Göynük Beypazarı ve Adapazarı arasında, Bursa'nın kuzeybatısında bulunmaktadır.

³⁰ *Menâkıbnâme* s. 23.

gelmiş, iki amcasıyla birlikte Akşemseddin'e mürit olmuş, Akşemseddin'in dul gelini ve aynı zamanda kendisinin de kuzeni olan biriyle evlenmiştir.³¹

İlk olarak yine menâkıbnâmede bildirilenlerle birlikte sağlam bir zemine ayak basmaktayız.³² Buna göre Akşemseddin, İstanbul'un fethinden az bir süre evvel ünlü bir hekim ve fizyoterapist sıfatıyla Sultan II. Murad'ın kazaskeri ve Vezir Halil Paşa'nın³³ oğlu Süleyman Çelebi'yi³⁴ tedavi etmek üzere, Osmanlı'nın o tarihteki başkenti Edirne'ye davet edilmiştir. Maiyetine öğrencilerinden Abdurrahim'i³⁵ de alarak yola çıkan bu büyük velînin seyahati, kesinlikle H. 851[19 Mart 1447] ile H. 855 [3 Şubat 1451] tarihleri arasında vukû bulmuştur. Bu mülâhazalar bana şu sonuçların çıkarılabileceğini göstermektedir:

Bildiğimize göre Süleyman Çelebi, babası Vezir Halil Paşa henüz hayatta iken vefat etmiştir. Halil Paşa'nın H. 857'de [1453] idam edildiği göz önünde bulundurulduğunda, Süleyman Çelebi H. 857'den evvel ölmüş olmalıdır. Ayrıca onun H. 851'de [19 Mart 1447] hayatta olduğundan haberdarız, çünkü o tarihe ait bir vakfiyede ismi kayıtlıdır.³⁶ Uzakta bulunan Sultan II. Murad'ın sağlığında, Akşemseddin'in sözkonusu seyahati H. 855'ten [3 Şubat 1451] evvel olmuştur. Çünkü II. Murad, 3 Şubat 1451'de yani H. 855 yılının başında vefat etmiştir.³⁷ Her ne kadar adı geçen dönem, menâkıbnâmede bildirildiğine göre H. 851-853 arası olsa da Akşemseddin'in Edirne'ye yolculuğu, zaman aralığı biraz daha daraltıldığında İstanbul'un fethinden kısa bir süre evvel gerçekleştiği saptanmış olur. Süleyman Çelebi'nin H. 851'de vefat etmiş olabileceği ihtimali³⁸ her halükarda doğru gibi görünmemektedir. Bundan başka menâkıbnâmedeki bilgilerden "İstanbul'un fethinden kısa süre evvel" notu oldukça anlamsız bulunmaktadır.

İstanbul'un fethi için verilen mücadeleye kadar Akşemseddin, Gökmen'de ikamet etmiş olmalıdır. İstanbul kuşatmasında, Sultan II. Mehmed'in yanında bir tür akıl hocası olarak bulunmuştur. Onun gelişi ve keramet göstererek Eyyûb el-Ensârî'nin kabrinin yerini keşf etmesi, müslümanlar arasın-

³¹ H.J. Kissling, age, s. 117-119 ve devamı.

³² *Menâkıbnâme* s. 13-14.

³³ O ve nesli hakkında bkz. F. Taeschner ve P. Wittek, *Vezir Ailelerinden Candarlızâdeler (14. / 15. yy.) ve Eserleri*, Der İslam 18 (1929), s. 60 ve devamı.

³⁴ Onun hakkında karşılaştırınız: F. Taeschner ve P. Wittek, age, özellikle s.108.

³⁵ Onun hakkında ayrıca bkz. Taşköprizâde, s. 150.

³⁶ F. Taeschner ve P. Wittek, age, s. 108, 1. dipnot.

³⁷ Bkz. F. Babinger, *Murad'dan Murad'a; Varna Savaşı (1444) Öncesi ve Sonrası*, (Oriens III, 1950, s. 229 ve devamı) s. 265.

³⁸ M. Süreyya, *Sicill-i Osmânî* IV, s. 739.

daki savaşma heyecanını oldukça yükseltmiştir.³⁹ Fethin zamanını doğru tahmin etmesi,⁴⁰ sultanın güvenini kazanmasını sağlamış ve farklı tıbbî başarılarının da vesilesiyle İstanbul'un fethi sonrası sultana refakat eden birkaç kişiden biri olmuştur.⁴¹ Padişahın Eyyûb el-Ensârî'nin kabri yanında yerleşme teklifini kabul etmeyerek fetih sonrası 1453'ten önce olduğu gibi hayatına devam etmek üzere Göynük'e geri dönmüştür.⁴² Birçok velînin olduğu gibi onun da ölüm tarihi tartışmalıdır. Kaynaklar H. 858 [1 Ocak 1454] (Âlî)⁴³ ile Sultan II. Mehmed'in Tercan'da Uzun Hasan'a karşı muzaffer olduğu muharebe öncesinde sultanın bir rüyasını yorumladığı H. 878 [29 Mayıs 1473] tarihleri arasında kararsız kalmıştır. Menâkıbnâmede ölüm tarihi, H. 863 yılının Rebi'ül-âhir ayının sonu [25 Şubat 1459] olarak gösterilir.⁴⁴ Tarih yazarı Âlî'nin verileri, diğer kaynaklardaki bilgilerden tamamen farklıdır ve güvenilirliği oldukça azdır. Tercan Savaşı öncesi rüya yorumuyla (Akşemseddin teorik olarak bunu muhakkak doğru idrâk etmiştir.⁴⁵) ne ilgisi olduğu hususunda Sadeddin⁴⁶ ve Ahmed Feridûn⁴⁷ ayrıntılı bilgi verirler. Dikkat çekici olan ise Sadeddin'in, Akşemseddin'i hiçbir suretle rüya tabircisi olarak göstermemesidir ve İstanbul'un fethini canlı bir şekilde anlatırken Akşemseddin'i övölmeye layık bir bilge kişi olarak düşünmesidir.⁴⁸ Tercan Muharebesi'nde, Akşemseddin'i kesin bir şekilde rüya tabircisi olarak bildiren tek kaynak, bu hususta yazışmalara sahip Ahmed Feridûn'dur. şu halde son derece şüpheli bir durum söz konusudur. Bugün biz biliyoruz ki Ahmed Feridûn, belgeleri değiştirme konusunda kendini zapt edememiştir. Özellikle eski zamanlara ait

³⁹ *Menâkıbnâme* s. 22 ve devamı; Taşköprîzâde; Sa deddin, *Tâciü't-tevârih* I, s. 422.

⁴⁰ *Menâkıbnâme* s. 22 ve devamı; Taşköprîzâde.

⁴¹ *Menâkıbnâme* s. 22 ve devamı.

⁴² *Menâkıbnâme* s. 22. Ayrıca adı birçok kez *Şeyh Bedreddin Menâkıbnâmesi* yazarı olarak geçen Halil, İstanbul'un fethine, Akşemseddin'in yanında iştirak ettiğini bildirir fakat bu velînin fetih esnasındaki faaliyetlerinden hiçbir surette bahsetmez. Karşılaştırınız: H. J. Kissling, age, s. 121.

⁴³ J. v. Hammer-Purgstall'dan iktibas edilmiştir. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* II, Pesth 1827, s. 591. Âlî'nin iddia ettiğine göre ölüm yılı olarak H. 858 kabul edilirse, Akşemseddin 66 yaşında vefat etmiş olmalıdır.

⁴⁴ *Menâkıbnâme* s. 21.

⁴⁵ Sultan II. Mehmed'in Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı zor bir şekilde yenilgiye uğrattığı Tercan Savaşı, 1 Ağustos 1473 vukû bulmuştur. Akşemseddin o tarihte 84 yaşında olmalıdır.

⁴⁶ Sa deddin, *Tâciü't-tevârih* I, s. 534.

⁴⁷ Ahmed Feridûn, *Münşeatü's-selâtin* I, s. 280-282.

⁴⁸ Yukarı bkz. 38. dipnot

tarihî vesikaları doğrudan doğruya kendi istediği şekilde tanzim etmiştir.⁴⁹ Onun belgelerde yaptığı tahrifat, rüya tabiri sebebiyle olan mektuplaşmalarında da görünmektedir. Akşemseddin'in ölüm tarihinin tespitinde, menâkıbnâmenin tasarruflarından evvel, Ahmet Feridûn'un verileri bir etki yapmayacak gibi görünüyor. Böylece haklı olarak bizim de menâkıbnâmede bildirildiği gibi meşhur velînin vefat tarihini 1459 yılı saymamız gerekiyor.⁵⁰

Akşemseddin'in ölümünden beş yıl sonra, yani H. 868'te [15 Eylül 1463] mezarının üzerine bir türbe yapılmıştır.⁵¹ Bu türbe hâlâ ayakta olup İstanbul'un fethinin 500. yıl dönümü münasebetiyle restore edilmiştir.

Adı geçen sûfinin aile ilişkilerinin nasıl olduğu hususunda on iki oğlu haricinde yedi oğlunun daha bulunduğunu biliyoruz. Menâkıbnâme yedi oğlu olduğu belirtilirken⁵² Taşköprüzâde isimlerini vermeksizin on iki oğlu olduğunu ortaya koyar. Taşköprüzâde sulbünü kendi zamanına beş oğlu üzerinden getirir.

Menâkıbnâmede oğullarının isimleri büyükten küçüğe doğru; Sadullah, Fazlullah, Nurullah, Emrullah, Nasrullah, Nurullah (Taşköprüzâde'de adı Nurülhüda şeklinde bildirilen bu oğlunun ismi burada yanlış verilmiştir) ve Hamdullah'tır. Taşköprüzâde kendi verilerine göre şu şekilde sıralar: Sadullah,⁵³ Fazlullah,⁵⁴ Emrullah⁵⁵ ve Hamdullah,⁵⁶ Nurülhüda ise Akşemseddin anlatılırken ismi zikredilir. Sadullah, Akşemseddin'in en büyük oğludur. Görünürde Edirne'de sünnî akideye sıkı sıkıya bağlı bir hayat sürmekteydi. Babasının baskısı sonucu, onunla birlikte sûfliğe yönelmek maksadıyla Mekke'ye doğru hac yolculuğuna çıkmıştır. İlk olarak babasının bu isteğini yerine getirmek istememesine rağmen gördüğü bir sûret sonucu yoluna devam etmiştir. İran'da ünlü bir şeyhe bağlanmak üzere çıkmak istediği yolculuk, bu fani dünyadan ayrılması sonucu boşa çıkmıştır. Sa dullah

⁴⁹ Ayrıca karşılaştırınız: Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Leipzig 1927, s. 106 ve devamı; J. H. Mordtmann *İslâm* 14, 1925, s. 362; J. Rypka, *G. Jacobb Armağanı*, Leipzig 1932, s. 241 ve devamı. Özellikle K. Holter, *Abmed Feridûn'un Münşeâtü's-selâtîn'i Üzerine Araştırmalar*, Avusturya Tarih Araştırmaları Yayınları 14, Innsbruck 1939, s. 427 ve devamı.

⁵⁰ Türk seyyahlardan Evliyâ Çelebi'nin iddiasına göre (*Seyâhatnâme* I, s. 336), Akşemseddin H. 906 / 28 Temmuz 1500 tarihinde ölmüştür. Bu Türk seyyahın verdiği bilgileri güvenilir bir kaynak olarak kabul etmek söz konusu dahi olmadığından iddiası tamamıyla temelsizdir.

⁵¹ *Menâkıbnâme* s. 21. Evliyâ Çelebi'de de benzer bir ifade bulunmaktadır. Bkz. age.,II, s. 461 ve devamı.

⁵² *Menâkıbnâme* s. 67 ve devamı.

⁵³ Taşköprüzâde s.153, fakat orada Esadeddin olarak bildirilmiştir.

⁵⁴ Taşköprüzâde s.153.

⁵⁵ Taşköprüzâde s.153.

⁵⁶ Taşköprüzâde s. 54, orada Hamdî mahlasını kullanmıştır.

H. 897 [4 Kasım 1491] yılında vefat etmiş ve Göynük'te medfûn olan babasının yakınlarına defnedilmiştir.⁵⁷

Menâkıbnâme'de Fazlullah hakkında, babasının halifesi olduğu ve onun gibi muazzam çalışmalar yaptığı bildirilir. H. 950 [6 Nisan 1543] senesinde vefat etmiştir.⁵⁸

Nurullah, Bursa'da yaşamış bir âlimdir. Kalem açmakta kullandığı keskin bir aleti yanlışlıkla karnına saplamış ve bu kaza sonucu hayatını kaybetmiştir. Cenazesi Göynük'e nakledilmiştir.⁵⁹

Emrullah, Sultan II. Murad'ın Bursa'daki vakıflarının mütevellî heyetinde bulunmuştur. Onun bildirdiğine göre,⁶⁰ dağıtmakla mükellef olduğu parayı, babasının manevi gücünü kullanarak korumuştur. Akşemseddin, oğluna hayatının ilerleyen dönemlerinde kötürüm kalacağını önceden bildirmiştir.⁶¹ Emrullah'ın Ömer adında bir oğlu vardır, onun da Sultan II. Selim'in Mekke'ye düzenlediği hac yolculuğunda vefat eden Şemseddin isimli bir oğlu olmuştur.⁶²

Nasrullah eğitimini tamamlamak maksadıyla İran'a gitmiştir ve akıbeti meçhuldür. Ayrıca mezarının yeri de bilinmemektedir.⁶³

Menâkıbnâme'de Nurülhüda hakkında,⁶⁴ Taşköprüzâde'de bir kısmı mevcut olan farklı kerametler bildirilir. Evlek'te doğmuş ve orada yetişmiş olduğu düşünülmektedir. Yine orada defnedilmiştir.⁶⁵

Oğullarının en küçüğü, Hamdi olarak bilinen Hamdullah'tır.⁶⁶ H. 853/24 Şubat 1449'da doğmuş⁶⁷ ve H. 998'de [10 Kasım 1589] vefat etmiştir.⁶⁸

⁵⁷ *Menâkıbnâme* s. 67-70. Sadullah'ın Menâkıbnâme'de hakkında çok fazla detaydan bahsedilen Abdülkadir Çelebi adında bir oğlu vardı. (*Menâkıbnâme* s. 70-76) Onun da Sa'di Çelebi adlı bir oğlu vardı. Abdülkadir H. 17 Zilhicce 868/ 30 Eylül 1463 tarihinde doğdu ve 17 Receb 945/ 16 Mayıs 1538 tarihinde vefat etti. Mezarı hakkında bkz. Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme* II, s. 461 ve devamı.

⁵⁸ *Menâkıbnâme* s. 77. Onun mezarı da Göynük'te bulunmaktadır. Bkz. Evliyâ Çelebi, age.

⁵⁹ *Menâkıbnâme* s. 77. Ayrıca Evliyâ Çelebi, age, s. 461 ve devamı.

⁶⁰ *Menâkıbnâme* s. 78.

⁶¹ Taşköprüzâde'de biraz farklı şekilde anlatılmıştır, bkz. s. 153. Emrullah H. 919 / 9 Mart 1513 yılında vefat etmiş olmalıdır.

⁶² *Menâkıbnâme* s. 78. Evliyâ Çelebi, age. s. 336, Taşköprüzâde s. 321 (Şemseddin hakkında)

⁶³ Evliyâ Çelebi'ye göre (age. II, S. 461) Nasrullah'ın kabri Tebriz'de, Celaleddin-i Rûmî'nin akıbeti meçhul olan hocası Şemsi Tebrizî(bkz. İslâm Ansiklopedisi IV, s. v.) için açılan mezarda bulunmuştur. Bu da Evliyâ Çelebi'nin uydurma iddialarındandır.

⁶⁴ *Menâkıbnâme* s. 79 ve devamı.

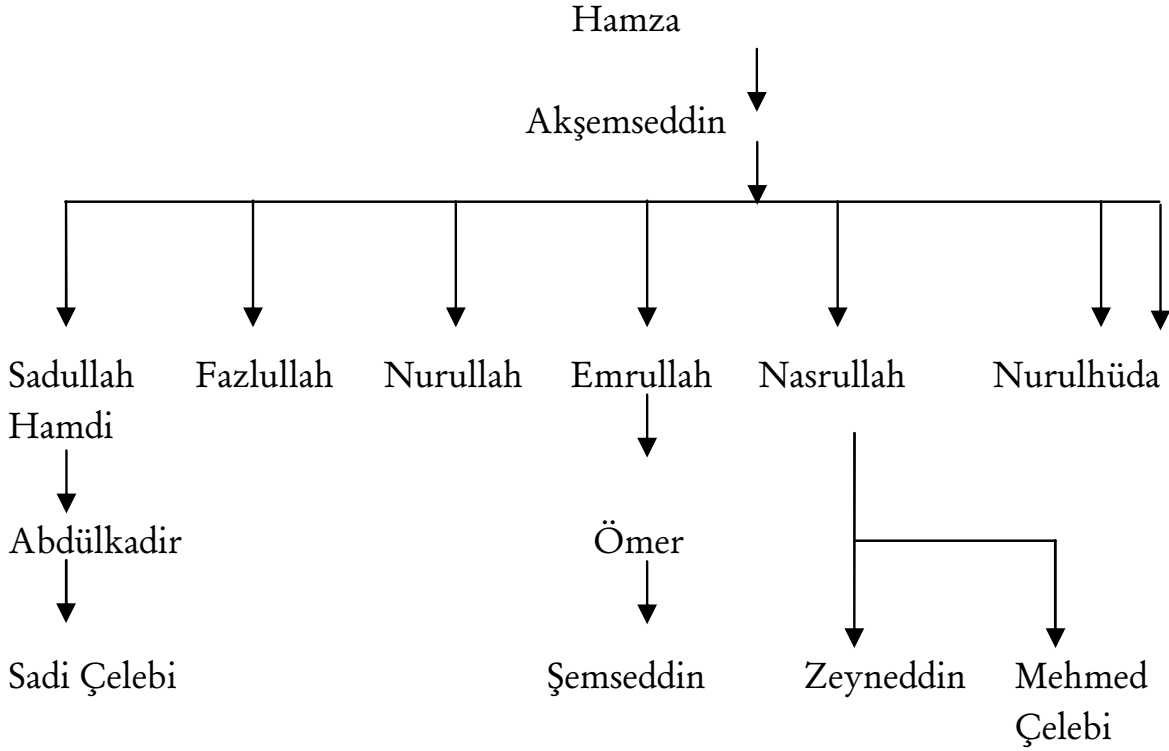
⁶⁵ *Menâkıbnâme* s. 83.

⁶⁶ *Menâkıbnâme* s. 83 ve devamı. Taşköprüzâde s. 54; J. W. Gibb, age.

⁶⁷ *Menâkıbnâme* s. 83, Evliyâ Çelebi s. 336.

Menâkıbnâme’de anlatıldığına göre birçok keramet göstermiştir. H. 896 [14 Kasım 1490] tarihinde dünyaya gelen Zeyneddin adını verdiği bir oğlu doğmuştur.⁶⁹ Menâkıbnâme müellifi Emir Hüseyin, eserini yazarken gerekli bilgileri bu kişiden temin etmiştir.⁷⁰

Menâkıbnâme’de, Akşemseddin’in yedi oğlundan bahsedilirken Taşkoprîzâde on iki oğlundan söz eder. Menâkıbnâme’de zikredilmeyen oğullarından *Şeyb Bedreddin Menâkıbnâme’si*’nin yazarı Halil’in kuzeniyle evli olan Ahmed, 1447’den evvel ölmüş olmalıdır.⁷¹ Yine Halil’in bildirdiği bazı belirsiz ifadelerden, görünürde Akşemseddin’in oğlu olan İlyas isimli birini öğreniyoruz.⁷² Akşemseddin’in neslini incelediğimizde ortaya şöyle bir tablo çıkar:

Ahmed ve İlyas’ın durumu şüphelidir.

⁶⁸ *Menâkıbnâme*’de 83. sayfadan sonra. Bunun doğru olması imkansızdır, sözkonusu tarih H. 898 / 23 Ekim 1492 olarak okunabilir.

⁶⁹ *Menâkıbnâme* s. 90. Bir diğer oğlunun adı da Mehmed Çelebi (bkz. Evliyâ Çelebi, age II, s. 461)

⁷⁰ *Menâkıbnâme* s. 91.

⁷¹ H. J. Kissling, age, s. 118. Evliyâ Çelebi’de age. II, s. 461’ de zikredilen Ahmed Çelebi ile aynı kişidir.

⁷² H. J. Kissling, age, s. 118.

Akşemseddin'in mensup olduğu tarikat içindeki vazifesi, bilindiği üzere mürşitlik görevinin yanı sıra şakirtlerinin yetişmesini sağlamaktı. Bu velînin, fakirliğe yönelik mistik temayülleri ve özellikle Bayramiyye tarikatına intisap eden sûfîlerin alçakgönüllülük idealleri olmasına rağmen bundan hoşlanmadığı daha evvelden ortaya çıkmıştır. Akşemseddin henüz tarikata girişinde bazı özel muamelelere tâbi tutulmuştur. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin sofrasına davet edilmeden evvel, muhafazakâr bir müslüman için kesinlikle utanç verici ve yakışık almayan bir durum olan köpeklerle yemek yemek zorunda bırakılmıştı.⁷³ Sonra bunu çeşit çeşit nefis terbiyeleri takip etmişti. Akşemseddin, bir hafta boyunca gıda maddesi olarak sadece bir kaşık sirke içmişti. Bu süreçte seyr ü sülûkunu tamamladı ve en yüksek mertebe olan fenâfillaha erişti.⁷⁴ Tarikat içinde Akşemseddin, hızlı bir şekilde yükseldi, öyle ki diğer dervişler bundan ötürü Hacı Bayram'a darıldılar. Tarikata kırk yıldır hizmet eden müritlere halifelik görevi verilmezken niçin aralarına kısa süre evvel katılan Akşemseddin'e bu vazife tevdi edildi, diye sormaktaydılar. Hacı Bayram itirazları şöyle cevaplandırdı: Akşemseddin önce inandı sonra mânâyı tanıdı, diğerleri ise inanmadan evvel mânâyı sorguladı.⁷⁵ Ayrıca Akşemseddin'in nefis tezkiyesi için yaptığı perhiz öyle bir boyuttaydı ki bu hususta, Hacı Bayrâm-ı Velî nükte dahi yaptı: Akşemseddin'in ölümünden sonra kabrinde zühd ve riyazetinden başka bir şey bulunamaz.⁷⁶ O hayatını çoğunlukla bulgur yiyerek idame ettirmiştir.

Akşemseddin'in velîliği, izhar ettiği kerametleri modern tabirle telepati ve bilinmedik olaylarla ilgili bilgi verme gibi olağanüstü durumları içine alan firâset kavramına bağlanabilir. Firâset ile tıp arasındaki bir sınırdaki hareket eden Akşemseddin'in tıbbî başarıları da vardı. Bu sûfî, çiçeklerin iyileştirici gücü hakkında malumâtı olan ve tabiî vasıtaları kullanarak tedavi yapan bir hekimdi. Menâkıbnâme'de bildirildiği üzere, Kazasker Süleyman Çelebi'yi iyileştirdiğinden başka⁷⁷ hekimlerin iyileşmesinden ümidini kestiği Sultan II. Mehmed'in kız kardeşini tedavi ederek iyileştirmiştir. Bu hizmetinden dolayı ödül olarak adı bilinmeyen hanım sultan, Akşemseddin'in Beypazarı'ndaki çeltik tarlasına gönderilir. Menâkıbnâmenin telif edildiği tarihte, o çeltik tarlası hâlâ Akşemseddin'in neslinden gelen kimselerin elinde bulunmaktaydı. Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethi sonrası teklif ettiği mülke karşılık, adı

⁷³ *Menâkıbnâme* s. 8 ve sonraki sayfa; Taşkoprîzâde.

⁷⁴ *Menâkıbnâme* s. 9.

⁷⁵ *Menâkıbnâme* s. 12. Dervişlerin şeyhin mutlak itaat emrine karşı itirazları Hacı Bayrâm-ı Velî tarafından ayıplanmış ve buna karşılık müritler, hiçbir surette bu hususta kendi iradelerini beyan edememişlerdir.

⁷⁶ *Menâkıbnâme* s. 18.

⁷⁷ *Menâkıbnâme* s. 14 ve sonraki sayfa.

geçen velî bu çeltik tarlasını almıştı.

Bu mübarek zâtın firâsetiyle gösterdiği kerametlerin çok olduğu anlatılır. Bunların başında, manevi gücünü kullanarak Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrinin keşfi gelir.⁷⁸ Keşif menâkıbnâmede, Taşköprüzâde'ye nazaran biraz farklı anlatılır. Menâkıbnâmede bahsedildiğine göre Akşemseddin, ormanın ortasında bir değneği toprağa saplar, bu ağaç parçası tam da Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin göbeğine isabet eder. Bazı şüpheci şahıslar, değneği gizlice yerinden çıkarır ve başka yere saplarlar. Akşemseddin'in tayin ettiği ilk yeri sadece kendileri bilmektedir. Bu velîden kabrin yerini tekrar bulmasını isterler, tabi ki söz konusu yeri yine bulur. Toprak iyice kazıldıkça kutsal bir kaynak olan Ayazma görünür. Hz. Peygamber'in bayraktarı Ebû Eyyûb el-Ensârî defnedildiğinde, mezarının hıristiyan bir rahipken müslüman olan birisi tarafından korunduğu bilinmektedir. Sultan II. Mehmed, oraya hemen bir tekke yaptırmış ama sonra Akşemseddin bunu kabul etmediğinden ötürü tekke medreseye çevrilmiştir. Ayrıca menâkıbnâmede, Akşemseddin'in kerametlerinin hafifletildiği görülür. Bir çobanın gördüğüne ve anlattıklarına göre, o uzun zamandan beri burada kutsal bir mezar olduğunu bilmekteydi. Çünkü hayvanları hiçbir vakit buranın üzerinde otlamadılar, aksine etrafından geçtiler.

Bununla ilgili menâkıbnâmenin bildirdikleri önemlidir. İslâm öncesi dönemde burada özel bir konuma sahip tapınak vardı ve İslâmî gelenekte de çok yaygın kutsal bir niteliğe hâizdi.⁷⁹ Sonraki zamanlarda Akşemseddin'in faaliyetlerinin de etkisiyle İslâmî bir hüviyet kazanan bu muhit (Ayazma), Bizans hâkimiyetinin sürdüğü asırlarda da kutsal bir mekândı.⁸⁰

Müslümanların şehre giriş zamanını firasetiyle doğru bir şekilde müjdelemesi, menâkıbnâmede bildirilenlerle⁸¹ Taşköprüzâde'nin anlattıklarıyla birebir uyumaktadır.

Başka bir kerameti oğlu Hamdi'nin geleceği ile ilgilidir.⁸² Bu mukaddes velî, çocuk doğmadan evvel eşinin karnına dokunarak, "Bu bebek, erkek olup hayatının ilerleyen dönemlerinde şair ve âlim olacaktır." demiştir.

Akşemseddin'in farklı olarak müslüman bir velînin sahip olması gereken daha çok ibadetlerinde ve beddualarında görülen bir özelliği vardı. O, duaları kabul olan biriydi. Ayrıca oğlu Emrullah'ın kötürüm olacağıyla ilgili,

⁷⁸ Taşköprüzâde; *Menâkıbnâme* s. 32 ve sonraki sayfa.

⁷⁹ Ayrıca bkz. J. Goldhizer, (Hz.) *Muhammed Araştırmaları* II, Halle, 1889, S. 276 ff, özellikle s. 330 ff. Birçok örneğe F. W. Hasluck'ta rastlarız. bkz. *Sultanların Altında Hıristiyanlık ve İslâm* I-II, Oxford 1929.

⁸⁰ Eyyûb hakkında İslâm öncesi yorumlar için karşılaştırınız: F. W. Hasluck, age. s. 82.

⁸¹ *Menâkıbnâme*, s. 22 ve devamı.

⁸² *Menâkıbnâme*, s. 86.

beddua ile geleceğe dair malumât arasındaki bir çizgide bulunan öngörüsü, firasetine bağlıdır.

Fikir intikali hususunda onunla alakalı şu bilinmektedir: Bu sûfî, bir seferinde bahsi geçen gücünü kullanarak bir çiftçiyi atından vazgeçmeye ikna etmiştir.⁸³

Bir başka kerameti ise şöyledir:⁸⁴ Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatının ardından, onun borçlarını ödemeyi kabul etmiştir. Hacı Bayram'ın, kendine borcu olduğunu bildiren bir vatandaş, Akşemseddin'den parayı ödemesini talep etmiştir. Akşemseddin, onu bir bahçeye götürmüş ve borcu orada bulunan çiçekleri vererek ödemiştir. Vatandaş alacağından vazgeçerek bu meblağı tarikata vakfetmiştir.

Bir sûfî olarak Akşemseddin'in kendine özgü farklı meziyetleri de vardı. Sûfîlerin yardımcısı Hızır'la⁸⁵ oldukça samimî dostluğu vardı.⁸⁶ Kutlamalardan ve büyük hediyelerden uzak dururdu. En azından kendi şahsı ve tarikatı için bu geçerliydi. Seçkin kimseler karşısında, onları aşağılayacak kadar kendine güvenen bir görünüşü ve duruşu vardı. Sultan II. Mehmed, onun çadırına girdiği zaman hiç istifini bozmadı, sakın duruşunu korurdu.⁸⁷ Allah'a yönelişinde oldukça tutarlıydı, çocuklarının hiçbirine gönülden bağlı olmadığı için gurur duyardı.⁸⁸ Bununla birlikte velîliğin en yüksek mertebesi olan kutubluk mevkiinde bulunanlar arasında Akşemseddin yer almaz. Ölüleri diriltme gücü hususunda hiçbir şey kayıtlı değildir. İstanbul'un fethi esnasındaki faaliyetleri, onun şöhretinde etkili olmasa, bir velî olarak kıymeti şahsî konumuna nazaran daha az olurdu. Ayrıca dinî ve tıbbî alanlardaki eserleriyle de bir yazar olarak öne çıkmaktadır.⁸⁹ Saçlarının beyazlığından ve beyaz kıyafetleri tercih etmesinden dolayı kendisine "Akşemseddin" isminin verilmesine vesile olan bu velî zâtın, büyük fethin 500. yıldönümü münasebetiyle bir kez daha hatırlanması beklenir ve bu Urfa önlerinde Haçlı şövalyelerinin cesaretli olanlarına verilen kutsal mızrağı bulana saygı gösterilmesinden daha az önemsiz değildir.⁹⁰

⁸³ *Menâkıbnâme*, s. 15; Taşkoprîzâde.

⁸⁴ *Menâkıbnâme*, s. 52 ve sonraki sayfa.

⁸⁵ Hızır hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *İslâm Ansiklopedisi* ve *İslâm El Kitabı*.

⁸⁶ Örneğin *Menâkıbnâme*, s. 86, 87 vb.

⁸⁷ *Menâkıbnâme*, s. 44.

⁸⁸ *Menâkıbnâme*, s. 81; Taşkoprîzâde.

⁸⁹ Bursalı Mehmed Tahir'de belirtilmiştir, bkz. age.

⁹⁰ Her iki olayın benzerliği J. v. Hammer-Purgstall age. bildirilmiştir.